

ÇAĞDAŞ TAKIDA KULLANILAN SIRA DIŞI ORGANİK MALZEME ÖRNEKLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Neşem ERTAN AYATA*

ÖZET

İnsanlık tarihi kadar eski olan takı kültüründe, takıların üretiminde kullanılan ilk malzemeler, organikdir. Tarihsel gelişimle birlikte, organik malzemelere değerli metaller ve süs taşlarının da eklenmesiyle takı, konvansiyonel formuna ulaşmıştır. 20. yüzyıldan itibaren bir dönüşüm içine giren takı kavramı ile birlikte ortaya çıkan sanatsal takı, farklı form, boyut, kavram ve malzemeler aracılığıyla ifade bulmuştur. Günümüze gelindiğinde ise; itici, aşırı; veya tabu olarak kabul edilen oldukça sıra dışı ve sınırları zorlayan malzemeler dahi, takı sanatçısının anlatım aracı olarak kullanılabilirdiği görülmektedir. Bu araştırmada, takı yapımında kullanılan sıra dışı organik malzemelere oldukça uç örnekler verilmiş ve özellikle iki takı sanatçısının - Julia Deville ve Polly van der Glas - çalışmaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Takı Malzemeleri, Organik Takı Malzemeleri, Sıra Dışı Takı Malzemeleri, Takıda Aşırılık, Güncel Takı.*

*Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Tekstil ve Moda Tasarım Bölümü Aksesuar Tasarımı Anasanat Dalı
İzmir / TÜRKİYE nesemertan@gmail.com

SAMPLES OF UNCOMMON ORGANIC MATERIAL USAGE IN CONTEMPORARY JEWELLERY

Assist. Prof. Neşem ERTAN AYATA*

ABSTRACT

The earliest materials used in jewellery culture -which is of the same age as history of mankind- are the organic materials. Along with the historic developments, precious metals and gems were included in order to create the conventional form of jewellery. Since 20th century, together with the changing jewellery concept, art jewellery emerged and found an expression through different forms, dimensions, concepts and materials. Today; uncommon materials which are pushing the limits, even found repulsive, extreme or considered as taboo can be included in jewellery as a self-expression of the jewellery artist. In this study,extreme examples are given to uncommon organic materials used in jewellery and two jewellery artists - Julia Deville ve Polly van der Glas - works are studied in particular.

Key Words: *Jewellery Materials, Organic Jewellery Materials, Uncommon Jewellery Materials, Extreme at Jewellery, Contemporary Jewellery.*

*Dokuz Eylül University, Faculty of Fine Arts Textile and Fashion Design Department Accessory Design Major
İzmir / TURKEY nesemertan@gmail.com

1. GİRİŞ

Takı kültürü, neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. Metali şekillendirmeye veya taşı yontmaya başlamadan önce insanın ilk takılarını, çevresinde bulduğu nesnelere ya da avladığı hayvanların parçaları gibi organik malzemelerden yaptığı, kaynaklarda yer almaktadır. Tarih öncesinde insan; şerit, saç gibi liflerden oluşan malzemeleri küçük objelere bağlayarak veya lifleri objenin içinden geçirerek takıları oluşturmuş ve kullanmıştır (Ogden, 2006, 52). Günümüze ulaşan en erken takı örneklerinin; kabuklar, sert olmayan taşlar, dişler, hatta ahşap ve kurutulmuş dutsu meyvelerden oluşan boncuklardan yapıldığı bilinmektedir.

İ.Ö. 30.000'e kadar Avrupa'nın farklı bölgelerindeki avcılar, hayvanların kemik ve dişlerinden yapılan kolye uçları takmışlardır. Avcıların, vücutlarını dekore etmenin yanısıra bu takıları, başarılı bir av için tılsım olarak kullanmış olmaları da tahminler arasındadır (Phillips, 1996, 7). Malzemelerin delinebilmesini, yontulabilmesini sağlayan teknik imkanların gelişmesiyle, takının varyasyonları da değişmeye başlamıştır.

Görsel 1. İngiltere'de yapılmış deniz gergedanı boynuzu ve minelemiş altından pandantif, yaklaşık 1550 yılı

Organik malzemeler, tarih öncesinden bu yana, neredeyse her dönem ve çoğu coğrafyada takı yapımında kullanılmıştır. Deniz kabuğu, inci, mercan, bağa, boynuz, fildişi gibi organik malzemeler ve hatta insan saçı, değerli metallere kombine edilmiş, bu malzemeler takıya ve mücevhere dönüştürülmüştür. İnsan saçı, genellikle malzeme olarak sentimental takılarda; bir madalyonun içinde gizli bir bukle olarak ya da daha göz önünde bir matem yüzüğünde bulunabilmektedir (Phillips, 2000, 22).

Saçın bir insana ait olması durumu, saçın sahibiyle direkt bağlantı kurulması olarak görülmektedir. Saç buclesinin hatıra olarak bir takıya gizlenmesi, 17. yüzyıla tarihlenmektedir ve sonrasında 18. yüzyıl matem yüzüklerinin çoğuna eklenmiştir (Ogden, 2006, 203). Bu takılar matem takıları olarak kabul edilmiş olsalar da; her zaman ölümle ilişkilendirilmedikleri gibi, yaşayanlarla bağ kurulmasında da önemli roller üstlenmişlerdir. Sözelimi, Prens Albert'le ni-

şanlandıktan sonra Victoria, üzerinde her zaman O'nun saçının bir buklesini ihtiva eden bir takı taşımıştır (Ogden, 2006, 203).

Görsel 2. İnsan saçından örülerek yapılmış bilezik, altın kilit kısmına kabuk cameo yerleştirilmiştir; t ahminen İsviçre'den, yaklaşık 1825 yılı (Victoria and Albert Müzesi, Londra)

20. yüzyıla gelindiğinde ise takı; teknolojik, sosyal, siyasal ve kültürel dönüşümlerin etkisiyle, o zamana kadar alışlagelmiş şekilde tariflenen niteliklerinin ötesine geçerek, dramatik bir değişime uğramıştır. Başlıca takı ve mücevher firmaları, önceki yüzyıldan kalan evrilmiş takı stillerini değerli malzemelerle üretmeye devam ederken; asıl değişim, sanat okullarında eğitim almış ve takılarının üretimini bizzat yapan tasarımcı ve sanatçılardan gelmiştir. Bu tasarımcı ve sanatçılar, yapıtlarını ticari bir risk olarak değil, kendilerini ifade etme aracı olarak değerlendirmişler, yeni malzemelerin kullanımıyla ya da kökten değişik formlarla geleneksel takı kavramına meydan okumuşlardır (Phillips, 1996, 195). Yeni takı kültürünün yükselişiyle birlikte, klasikleşmiş takı formlarının kullanım şekli ve takılma biçiminin dışına çıkan bu ürünler, modern takı formları arasında dahi farklı bir duruşa sahip olmuşlardır.

Günümüz takı tasarım anlayışında; disiplinler arası etkileşimlerin güçlü yansımalarıyla takı, çok daha farklı boyutlara taşınmıştır. Bu yeni anlayışın içerisinde, boyutlarında ya da kullanım şekillerindeki değişimle, performans sanatı gibi sanat dallarının da sınırları içine giren takı; sanatsal bağlamda bireysel bir ifade tarzı oluşturmuştur ve bu doğrultuda aşırı eğilimler de gösterebilmektedir.

Görsel 3. Teresa Milheiro, "The Aunt's Cow Wears Braces" isimli kolye; oksitli gümüş, inek dişleri, diş telleri, 2004

Endüstriyel olarak üretilen veya doğada bulunan her malzemenin kendine ait karakteristik özellikleri vardır. Sanatçı, üretiminde tek malzeme kullanarak veya farklı karakteristik özellikler taşıyan malzemeleri bir araya getirerek, bir kurgu veya bir anlam bütünlüğü oluşturmaktadır. Bu da, sanatçının eserinde kullanacağı malzemeyi anlatım aracı olarak seçtiğini açıkça göstermektedir. Takı sanatı için de aynı süreç geçerlidir. Sanatsal takı; “giyilebilir/ takılabilir” bir anlatım aracı olduğundan, onu üreten sanatçı, özgün olan ve yaratmak istediği anlam bütünlüğüne uygun malzemeyi kullanarak, kendi kişisel bakış açısını yansıtan kurguyu oluşturmaktadır. Amacı; üretimini daha çarpıcı, benzersiz ve özgün hale getirmektir.

Görsel 4. Nanna Melland, “Heart Charm” isimli bilezik; gümüş tılsım (charm) bilezik, domuz kalbi, 2000

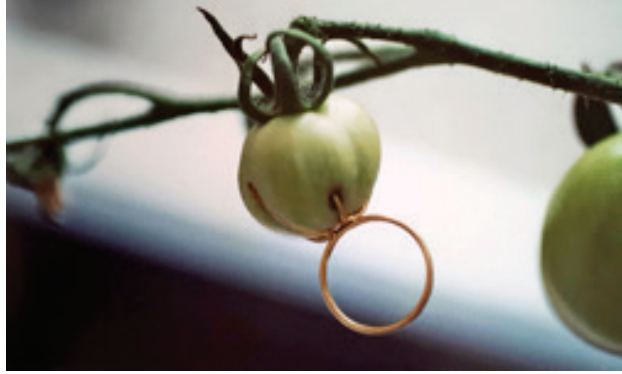
Sanatta olduğu gibi, geçtiğimiz yüzyılda takı için de; dünya çapında uzman altyapısı, kendi eğitim programları ve galerileri, müze koleksiyonları ve koleksiyoncuları, kitap ve katalogları ile oluşturulmuş; yeni anlam, yeni bir form dili ve yeni bir estetik geliştirmek için her çeşit malzeme ve teknik kullanılmıştır. Bireysel stüdyo üretim ölçülerinde, en son teknolojinin erişilebilirliğinin ve kullanımının neredeyse imkansız olması nedeniyle, üretimde gelişmiş teknolojiden nadiren faydalanılmaktadır (Astfalck (vd.), 2005, 13).

Görsel 5. Sebastian Buescher, “Pregnant Tree Boy” isimli broş; Ahşap, gümüş, porselen, inci, cam, karadul örümceği; 2005

Çağdaş takının belirleyici karakteristik özelliklerinden biri, geleneksel olmayan malzeme-

lerin takıya entegrasyonudur (Mansell, 2008, 6). Iskartaya çıkarılmış malzemelerin kullanımı, alternatif malzeme arayışının doğal bir uzantısıdır ve geri dönüşümün bir formu olarak güncel ekolojik kaygıları yansıtmaktadır. 1960'ların ortalarında Amerikalı Fred Woell ve Robert Eberndorf bu "buluntu" (found) objeleri takı çalışmalarında kullanmışlardır (Phillips, 1996, 179). Bu tema kapsamında; kullanılmayan trafik levhalarından alüminyum parçalara, küçük boya kalemlerine ve eski anahtarlara kadar pek çok malzeme takıya dönüştürülmüştür.

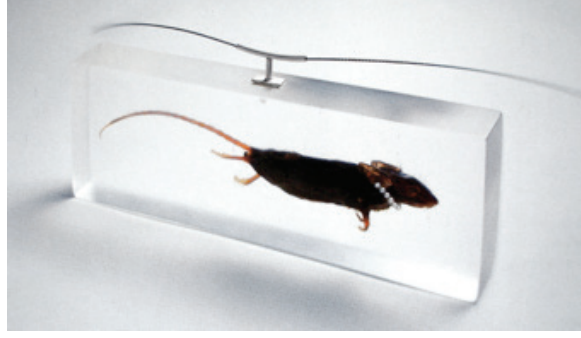

Görsel 6. Hilde de Decker, "For the Farmer and the Market Gardener" isimli yüzük; domates, altın; 1999

21. yüzyılda sanatçılar, işlerinde oldukça çeşitli ve farklı nesnelere malzeme olarak kullanılmaktadırlar. Çalışmalarında çelik ve camdan oluşturulmuş kutularda formaldehit içinde kesilmiş hayvan bedenleri kullanan İngiliz sanatçı Damien Hirst; tuvaline reçine içinde farmakolojik ilaçlar gömen Fred Tomaselli ve mimari harabeleri bölerek, kendi tasarım estetiğini yaratılan negatif boşluklarla yansıtan Gordon-Matta Clark, bunlardan bazılarıdır (Le Van, 2009, 6). Bu uygulamalarda, malzemenin, düşünce için bir araç olduğu açıktır. Takı sanatı için de geçerli olabilecek bu durum, takı üretiminde de kendini göstermiş ve sıra dışı malzemelerin varyasyonları, takı sanatçısının mesajını yansıtmak için çeşitlenmiştir.

Tarih öncesinden itibaren hayvanların dişleri, tırnakları ve kürkleri takı yapımında kullanılmaktadır ancak; takının yeni anlayışı bunu koruyucu, uğur, tılsım ya da sadece süs objesi olarak değil, belirlenen sanatsal bir kavram doğrultusunda yapmakta ve bu kavramı kullanılan malzemeyle vurgulamayı seçmektedir. Dolayısıyla sadece hayvanın parçaları, organları değil, organizmanın kendisi de takının kompozisyonuna dahil olabilmektedir. Aşırılık olarak nitelendirilebilecek "alışılanın çok dışında malzemelerin takıda kullanılması", yarattığı çağrışımlar nedeniyle çoğu zaman itici bulunmaktadır. Sözelimi, fare gibi özellikle kadınlar üzerinde çoğunlukla ürkütücü ve rahatsız edici etkiye sahip bir hayvan, belki de malzemesini fare olarak seçen bazı sanatçılar için takıda alaycı bir tavırla kullanılmaktadır. Bu örneklerde fare, içi doldurulmuş, hatta süs taşlarıyla dekore edilmiş olarak ya da akriliğin içinde muhafaza edilmiş bir şekilde karşımıza çıkmaktadır hatta; takı sanatçısının izleyici üzerinde yaratmak istediği etkiye dayanarak; akrep, örümcek, ahtapot gibi hayvanlar da bazen formaldehit dolu cam bir fanusun içinde kullanılmaktadır. Takının, insan vücudu ile doğrudan temas halinde olması nedeniyle bahsi geçen örneklerde yer alan malzemeler, rahatsız edici ve bir takı için aşırı bulunabilmektedir.

Organ ve organizmalarla ilgili bu örnekler, çekilmiş insan dişlerinin ya da saçlarının da takıda kullanılmasıyla zenginleşmektedir. Kendi türümüzün vücudundan ayrılan/ atılan parçalarının takı yapımında kullanımı, tabu olarak algılanmakta ve bazı çevreler tarafından rahatsız edici bulunmaktadır.

Görsel 7. Ted Noten, "Prences" isimli pandantif; fare, inci dizisi, akrilik, gümüş, çelik tel; döküm, 1995

2. ÇAĞDAŞ TAKIDA ORGANİK MALZEME KULLANIMINA İKİ SIRADIŞI ÖRNEK: JULIA DEVILLE VE POLLY VAN DER GLAS

Avustralyalı avangard takı sanatçısı Julia Deville, çalışmalarında malzeme olarak doldurulmuş hayvanları kullanmakta ve bunları siyah inci, fildişi ve mercan gibi değerli malzemelerle kombine ederek; süslenme ve ölüm arasında geleneksel bir ilişki kurmaktadır (Cheung (vd.), 2006, 164). Eğitimli bir tahnitçi olan Deville, organik malzemeyi gümüş ya da altının içine gömerek takılabilen hassas parçalara dönüştürmektedir.

Görsel 8. Julia Deville, "Mouse-Pin" isimli broş; fare, yakut, gümüş, 18 ayar altın, 2004

Görsel 9. Julia Deville, "Sparrow Wing Brooch" isimli broş; 925 ayar gümüş, serçe kanadı

Görsel 10. Julia Deville "Gunclub" isimli broş; fare, pırlanta, oltutaşı, 9 ayar altın, 2004

İzleyicisinde şok etkisi yaratan bu avangard tasarımlar, ölümlü olma kavramını ve batının bir tabusu olarak ölüm anlayışını sorgulamaktadır. Deville çalışmalarında, sadece doğal nedenlerle ölen hayvanları kullanarak ölümü kutlamakta ve bunun, hayatın kutlanması olarak görülmesi gerektiğine inanmaktadır. Her parça, günümüzdeki hayatı uzatma ve koruma tutkumuzu sorgulayarak, modern standartların tekrar değerlendirilmesine neden olmaktadır. Deville; aslında ölümlü yaratıklar olduğumuz kavramını tanımlamanın önemli olması nedeniyle, çalışmalarında ölümün sembollerini kullandığını belirtmekte ve kültürümüzün doğasında yer alan geleceği planlama saplantısına kapılarak genellikle şimdiki zamanın tadını çıkarmanın unutulduğunu vurgulamaktadır. Viktorya dönemi matem takılarından ve ölümlü olduğumuzun hatırlatıcısı "Memento Mori" takılarından ilham aldığı açıkça görülen Deville, bir zamanlar yaşayan ancak öldükten sonra doldurulmuş ve korunmuş hayvanları takı formunda sunmasıyla; güzellik, korku ve ahlak kavramlarına meydan okumakta ve malzemede aşırılığa iyi bir örnek oluşturmaktadır (Cheung (vd.), 2006, 164).

Görsel 11. Polly van der Glas, yüzük; insan dişi ve gümüş

Takı üretiminde aşırılık derecesinde sıradışı malzemeler kullanan bir diğer Avustralyalı takı sanatçısı ise, Polly van der Glas'tır. Sanatçı, takı ve küçük heykellerinde vücut ve ona yüklenen anlamları içeren temalar kullanmaktadır. 2005 yılından bu yana, van der Glas, bir zamanlar insan vücudunun parçaları olan ama kesilmiş ya da çekilmiş saç, diş ve tırnaklar ile çalışmaktadır.

Görsel 12. Polly van der Glas, yüzük; insan saçı ve gümüş

Görsel 13. Polly van der Glas, yüzük koleksiyonu; insan dişi ve gümüş

Vücutun bir parçası iken günlük olarak fırçalanan, renklendirilen, şekillendirilen ve güzelliğin sosyal değerinin odağı olan diş, tırnak, saç gibi parçaların vücuttan ayrıldıktan sonra içerdikleri anlamlar büyük ölçüde dönüşüme uğramaktadır. Sanatçı, hayran olunan ve süslenen bu parçaları tekrar vücut üzerinde takı olarak konumlandığında, bu öğeleri bir önceki bağlamından uzaklaştırmaktadır. Geçmişte başkalarının bedenlerinde yer alan parçalarla yaptığı takılar aracılığıyla yeni ve yakın ilişkilerin kurulmasıyla, vücut aidiyeti fikrinin çürüdüğünü savunmaktadır. Van der Glas, takılarında, vücutta iken güzel olan parçanın vücuttan atıldıktan sonra ortaya çıkan anlam ve değer dönüşümünü incelemekte ve temel olarak aidiyet, sınırlar ve güzellikle ilgili fikirleri sorgulamaktadır (<http-1>)

SONUÇ

Geride kalan 20. yüzyılın temellerini attığı günümüz takı kültürü, hayal gücü ve yaratıcılıktan beslenerek kendini ifade eden takı sanatçılarının eserleriyle form bulmaktadır. Takının tarihsel sürecinin getirdiği birikim ve doygunluk, yeni arayışlara yönelmesini sağlamıştır. Sanatın ve tasarımın birbirinden etkilenmesi, disiplinler arası çalışmaları ortaya çıkarmış ve sonuçta, sanat üretiminde de olduğu gibi, üretim bireyselleştirilmeye, biricik ve özgün hale getirilmeye çalışılmıştır.

Günümüzde, sanatsal takı üretiminin dekoratif olmaktan çok, anlatım aracı olarak kullanılması, takı malzemelerinin ve/veya kullanılan yöntemlerin değişmesini sağlamıştır. Bu bağlamda sanatsal anlatım ve ortaya çıkan üretimlerle sıra dışı olma noktasında sanatla paralellik gösteren takı, doldurulmuş hayvanlar veya insan dişleri gibi tabulaştırılmış ya da aşırı olarak değerlendirilen nesnelere kullanımıyla ön plana çıkartılmıştır. Sanatsal takı nesnesinin, günümüz takı sanatçılarının çok çeşitli bakış açıları ile anlatım dilleri ve yöntemleri farklı bireysel dışavurumları haline gelmesiyle, üretimdeki çeşitlilik sürmektedir.

KAYNAKÇA

- Astfalck, J., Broadhead, C., Derrez, P. (2005). *New Directions in Jewellery*, London: Black Dog Publishing
- Cheung, L., Clarke, B., Clarke, I. (2006). *New Directions in Jewellery II*, London: Black Dog Publishing Ltd.
- Design-Ma-Ma. (2011). *Contemporary Jewellery Art Innovative Materials*, UK: CYPI Press
- Le Van, M. (2009). *500 Plastic Jewelry Designs*, Lark Books
- Mansell, A. (2008). *Adorn New Jewellery*. Laurence King Publishing Ltd.
- Ogden, J. (2006). *Jewellery*. London: The Intelligient Layman Publishers Ltd.
- Phillips, C. (1996). *Jewelry From Antiquity to the Present*. New York: Thames and Hudson Inc.
- Phillips, C. (2000). *Jewels And Jewellery*, London: V&A Publications
- Watkins, D. (2002). *Design Sourcebook Jewellery*. London: New Holland Publishers (UK) Ltd.
- http-1: <http://vanderklas.com.au/philosophy.html> (Eriřim:23 Ocak 2017)

GÖRSEL KAYNAKLAR

- Görsel 1: İngiltere'de yapılmış deniz gergedanı boynuzu ve minelenmiş altından pandantif, yaklaşık 1550 yılı (Kaynak: Phillips, 2000, s.31)
- Görsel 2: İnsan saçından örülerek yapılmış bilezik, altın kilit kısmına kabuk cameo yerleştirilmiş; tahminen İsviçre'den, yaklaşık 1825 yılı (Victoria and Albert Müzesi, Londra) (Kaynak: Ogden, 2006, s.203)
- Görsel 3: Teresa Milheiro, "The Aunt's Cow Wears Braces", kolye; oksitli gümüş, inek dişleri, diş telleri, 2004 (Kaynak: Cheung (vd.), 2006, s.134)
- Görsel 4: Nanna Melland, "Heart Charm", bilezik; gümüş tılsım (charm) bilezik, domuz kalbi, 2000 (Kaynak: Astfalck (vd.), 2005, s.73)
- Görsel 5: Sebastian Buescher, "Pregnant Tree Boy" broş; ahşap, gümüş, porselen, inci, cam, karadul örümceği; 2005 (Kaynak: Cheung (vd.), 2006, s.34)
- Görsel 6: Hilde de Decker, "For the Farmer and the Market Gardener", yüzük; domates, altın; 1999 (Kaynak: Astfalck (vd.), 2005, s.44)
- Görsel 7: Ted Noten, "Prenses", pandantif; fare, inci dizisi, akrilik, gümüş, çelik tel; döküm, 1995 (Kaynak: Watkins, 2002, s.114)
- Görsel 8: Julia Deville, "Mouse-Pin" broş; fare, yakut, gümüş, 18 ayar altın, 2004 (Kaynak: Cheung (vd.), 2006, s.166)
- Görsel 9: Julia Deville, "Sparrow Wing Brooch" broş; 925 ayar gümüş, serçe kanadı (Kaynak: Design-Ma-Ma., 2011, s.77)
- Görsel 10: Julia Deville, "Gunclub" broş; fare, pırlanta, oltutaşı, 9 ayar altın, 2004 (Kaynak: Design-Ma-Ma., 2011, s.74)
- Görsel 11: Polly van der Glas, yüzük; insan dişi ve gümüş (<http://vanderklas.com.au/index.html> (Eriřim:23 Ocak 2015))
- Görsel 12: Polly van der Glas, yüzük; insan saçı ve gümüş (<http://vanderklas.com.au/index.html> (Eriřim:23 Ocak 2015))
- Görsel 13: Polly van der Glas, yüzük koleksiyonu; insan dişi ve gümüş (<http://vanderklas.com.au/index.html> (Eriřim:23 Ocak 2015))